

Ronde 6

Gijs Leenders
Universiteit Utrecht
Contact: G.p.m.leenders@uu.nl

Een paradigmaverschuiving in het grammaticaonderwijs: van vuistregels naar bewuste taalvaardigheid

1. Inleiding

Nederland heeft al geruime tijd te kampen met een discrepantie tussen de ‘beoogde’, ‘uitgevoerde’ en ‘bereikte’ doelen van het grammaticaonderwijs (van Rijt & Coppen 2017). Hoewel het benoemen van woordsoorten en zinsdelen aan het begin van de 19de eeuw werd geïntroduceerd om hogereordevaardigheden als ‘analyseren’ en ‘evalueren’ te ontwikkelen, is die werkwijze paradoxaal genoeg verworpen tot een contextloze ezelsbruggedidactiek, die vrijwel uitsluitend gericht is op lagereordevaardigheden als ‘onthouden’ en ‘toepassen’ (Coppen e.a. 2019; Hulshof 2014; van Rijt & Coppen 2017; 2021; van Rijt e.a. 2019a).

Ook in het moderne vreemdetalenonderwijs ontwikkelen leerlingen geen hogereordevaardigheden omdat daarin eveneens de nadruk ligt op contextloze grammaticale invuloefeningen in plaats van op betekenisvolle opdrachten (Graus & Coppen 2016; Larsen-Freeman 2018; Willis & Willis 2013). Als gevolg hiervan schort het leerlingen aan vaardigheden om complexe taalconstructies te begrijpen en grammaticaregels effectief toe te passen (Bax 2003; Kwakernaak 2020; Leenders e.a. 2021a; Long 2015; Richard & Rodgers 2014). Er is behoefte aan contextrijk grammaticaonderwijs, dat een dieper begrip van taal als systeem mogelijk maakt (Ellis 2002b).

2. Bewuste taalvaardigheid

De behoefte aan contextrijk grammaticaonderwijs sluit aan bij het internationale streven om taalbewustzijn te integreren in het talenonderwijs (Hawkins 1999; James & Garret 1991). Onder de noemer ‘*language awareness*’ wordt dit streven door Carter (2003) gedefinieerd als het bevorderen van een gevoeligheid voor en een bewustzijn van de relatie tussen ‘vorm’, ‘functie’ en ‘betekenis’. Het Nederlandse equivalent, ‘bewuste taalvaardigheid’, geïntroduceerd door Neijt e.a. (2015), vereist geschikt lesmateriaal (Leenders e.a. 2021a).

Verskillende studies tonen aanzienlijke transfereffecten aan van geïntegreerde grammaticadidactieken op ‘metalinguïstische kennis’ en ‘schrijfvaardigheid’ (o.a. Fontich 2016; Jones e.a. 2012; Myhill e.a. 2012; Spada e.a. 2014) en van taalcontrastieve grammaticadidactieken op ‘metalinguïstische kennis’ en ‘de spreek-, lees- en luistervaardigheid in een tweede taal’ (o.a. McManus & Marsden 2017; 2018; 2019a; 2019b; Spada e.a. 2005; Tolentino & Tokowicz 2014).

3. Drie aanbevelingsrichtingen

De aanbevelingen voor het bevorderen van bewuste taalvaardigheid in de literatuur zijn door ons ingedeeld in drie richtingen, waarvan de eerste twee betrekking hebben op de inhoud (3.1 en 3.2) en de derde op de te volgen didactiek (3.3). Deze aanbevelingen zouden een haalbare verrijking moeten vormen op de toch al complexe onderwijspraktijk, waarin meerdere doelen gelijktijdig moeten worden gerealiseerd en tijd, kennis en middelen beperkt zijn (Pollock 2006).

3.1 Grammaticale context: focus op verbinding

Terwijl onderzoek in andere schoolvakken, zoals ‘Geschiedenis’ en ‘Biologie’, heeft aangetoond dat afzonderlijke kenniselementen begrijpelijker zijn wanneer hun onderlinge verbanden duidelijk zijn (Goldstone & Wilensky 2008; Havekes e.a. 2012; Verhoeff e.a. 2008), is het Nederlandse grammaticaonderwijs nog altijd gericht op het memoriseren van geïsoleerde (vuist)regels en lijstjes van bijvoorbeeld vervoegingen (o.a. Coppen 2011; Hulstijn 2005; 2009; Wolf 2019).

Recentelijk suggereren diverse onderzoekers echter dat de relatie tussen ‘vorm’, ‘functie’ en ‘betekenis’ beter te begrijpen is als grammatica gepresenteerd wordt als een taalgeneriek systeem, waarin de onderdelen met elkaar verbonden zijn (o.a. Bolitho e.a. 2003; Coppen 2011; Fasoglio & Tammenga-Helmantel 2021; Herder e.a. 2021). Verschillende taalverwervingsonderzoeken tonen namelijk aan dat het expliciet aanbieden van grammaticale context een effectieve manier vormt om taalgebruikers van ‘onbewust (on)bekwaam’ naar ‘bewust bekwaam’ te begeleiden (Ellis 2002a; Housen & de Graaff 2009; Norris & Ortega 2000; Spada & Tomita 2010; Svalberg 2007; van Rijt e.a. 2022). Een voorwaarde daarvoor is een verrijking van de traditionele grammaticadidactiek met verbindende concepten als ‘valentie’ en ‘predicatie’ (o.a. Coppen 2011; Leenders e.a. 2021a; 2021b; van Rijt 2016).

3.2 Taalcontrastieve context: focus op overeenkomsten en verschillen

Het gebrek aan taaloverstijgende samenhang vormt een belemmering voor het behalen van de transferdoelen van het grammaticaonderwijs (Hendrix & Hulshof 1999; Leenders e.a. 2019; 2021b; Tordoir & Damhuis 1982). De mogelijkheid om positieve

transfer te stimuleren en negatieve transfer te voorkomen blijft hiermee onbenut (Odlin 2003; Ranta & Lyster 2017).

Diverse studies laten zien dat aandacht voor de overeenkomsten en verschillen tussen talen de gevoeligheid voor de vorm-functie-betekenisrelaties vergroot (Ammar e.a. 2010; Falk e.a. 2015; Roehr & Gánem-Gutiérrez 2009; Tellier & Roehr-Brackin 2017) en zo de nauwkeurigheid en snelheid van tweedetaalprestaties verbetert (Horst e.a. 2010; McManus & Marsden 2017; 2018; 2019a; Spada e.a. 2005; Tolentino & Tokowicz 2014; Tyler 2012; Tyler & Ortega 2018; White e.a. 2007). Een dergelijke taalcontrastieve aanpak komt bovendien tegemoet aan de natuurlijke neiging van taalgebruikers om elementen van de ene taal op de andere over te dragen (Cook 2008; 2013; Curcio 2015; Ellis 2015; Fandrych 2012; Jarvis & Pavlenko 2008; Kielhöfer 1995).

3.3 Het redeneerproces centraal: focus op het proces

In het traditionele grammaticaonderwijs ligt de nadruk op het vinden van het juiste antwoord met behulp van taalspecifieke ezelsbruggetjes (Graus & Coppen 2016; Hubers e.a. 2016; Kwakernaak 2020). Deze aanpak heeft meerdere tekortkomingen: het stelt de leerlingen niet in staat om te redeneren over grammaticale vraagstukken (Coppen 2011; van Rijt e.a. 2020), de ezelsbruggen werken vaak niet in andere talen of in zinnen die niet speciaal daartoe geconstrueerd zijn (Leenders 2020; Leenders e.a. 2021a), het belemmert het inzicht dat er meerdere goede antwoorden kunnen bestaan en dat de context bepaalt welke het beste past (Coppen 2010) en leerlingen vinden de aanpak weinig zinvol (van Rijt e.a. 2022).

Daarom pleiten verschillende onderzoekers voor het centraal stellen van het redeneerproces in het grammaticaonderwijs (Bax e.a. 2021; Coppen 2010; Moseley e.a. 2005; Neijt e.a. 2015; van Rijt e.a. 2020), vergelijkbaar met de werkwijze in het schoolvak ‘Wiskunde’, waarin leerlingen leren om beweringen met opeenvolgende redeneerstappen te bevestigen of te ontkrachten (cTWO 2012; SLO 2020). Docenten staan ervoor open, al blijkt hun metalinguïstische kennis soms nog onvoldoende toereikend (van Rijt e.a. 2019b; 2020) en ontbreekt geschikt authentiek les- en toetsmateriaal (Leenders e.a. 2019; 2021b).

4. Conclusie

Contextueel grammaticaonderwijs, gericht op bewuste taalvaardigheid, lijkt veelbelovend als het gaat om het dichten van de kloof tussen de ‘beoogde’, ‘uitgevoerde’ en ‘bereikte’ doelen. Grammaticale concepten dienen hiertoe geïntegreerd te worden in een taalgeneriek systeem, waarbinnen leerlingen verbanden leren leggen tussen concepten en inzicht verkrijgen in de vorm-functie-betekenisrelaties. Daarnaast kan het vergelij-

ken van verschillende talen dieper begrip bevorderen van het gebruik van taalspecifieke vormen binnen dat taalgenerieke systeem, en is het cruciaal om leerlingen te stimuleren om hogereordevaardigheden te ontwikkelen door het redeneerproces centraal te stellen.

Deze onderneming is complex, maar noodzakelijk om leerlingen in staat te stellen taal te begrijpen, te analyseren en effectief te gebruiken in uiteenlopende contexten. De besproken aanbevelingen die tevens als basis dienden voor de ontwikkeling van de digitale lessenserie CLAP (*Cross-Linguistic Awareness Program*) zijn samengevat in vier ontwerpprincipes (zie: Tabel 1).

Aanbevelingsrichting	Ontwerpprincipe
Algemeen	OP1 – Een kansrijke aanpak ter bevordering van bewuste taalvaardigheid zou het traditionele grammaticaonderwijs niet moeten vernieuwen, maar moeten <i>verrijken</i> .
Grammaticale context	OP2 – Bevorder bewuste taalvaardigheid door leerlingen <i>grammaticale context</i> te bieden. a. Plaats concepten binnen een taalgeneriek systeem. b. Voeg, waar nodig, verbindende concepten toe om de relaties tussen concepten te leggen. c. Bespreek concepten inhoudelijk door de relatie tussen ‘vorm’, ‘functie’ en ‘betekenis’ te leggen.
Taalcontrastieve context	OP3 – Bevorder bewuste taalvaardigheid door leerlingen <i>taalcontrastieve context</i> te bieden. a. Maak inzichtelijk hoe talen binnen het taalgenerieke systeem taalspecifieke vormen gebruiken om betekenis uit te drukken. b. Benadruk de overeenkomsten en verschillen tussen talen.
Het redeneerproces centraal	OP4 – Bevorder bewuste taalvaardigheid door leerlingen niet het product maar <i>het redeneerproces centraal</i> te laten stellen. a. Stimuleer hogereordevaardigheden als ‘analyseren’, ‘evalueren’ en ‘manipuleren’. b. Creëer het inzicht dat taal geen geordende puzzel is, maar dat er, afhankelijk van de context, meerdere antwoorden mogelijk zijn. c. Ontwikkel hiertoe authentiek oefen- en toetsmateriaal.

Tabel 1 – Ontwerpprincipes per aanbevelingsrichting ter bevordering van bewuste taalvaardigheid.

Referenties

Ammar, A., P.M. Lightbown & N. Spada (2010). “Awareness of L1/L2 differences: Does it matter?”. In: *Language Awareness*, 19 (2), p. 129-146.

- Bax, S. (2003). "The end of CLT: a context approach to language teaching". In: *ELT journal*, 57 (3), p. 278-287.
- Bax, S., P.-A. Coppen, J. Evers-Vermeul, K. de Glopper, M. van Hertem, E. Mantingh, M. van Oostendorp & S. van Voorst (2021). 'Bewuste geletterdheid in perspectief: kennis, vaardigheden en inzichten'. Meesterschapsteam Nederlands. Vakdidactiek Geesteswetenschappen.
- Bolitho, R., R. Carter, R. Hughes, R. Ivani, H. Masuhara & B. Tomlinson (2003). "Ten questions about language awareness". In: *ELT journal*, 57 (3), p. 251-259.
- Carter, R. (2003). "Language awareness". In: *ELT Journal*, 57 (1), p. 64-65.
- Commissie Toekomst Wiskunde Onderwijs (cTWO) (2012). 'Denken & Doen. Wiskunde op havo en vwo per 2015. Eindrapport van de vernieuwingscommissie wiskunde cTWO'. Utrecht: cTWO.
- Cook, V. (2008). 'Multi-competence: Black hole or wormhole for second language acquisition research'. In Z. Han (red.). *Understanding second language process*. Berlin: De Gruyter, p. 16-26.
- Cook, V. (2013). *Second language learning and language teaching*. Abingdon, UK: Routledge.
- Coppen, P.-A. (2010). 'De taal is een rommeltje'. In: H. Hulshof & T. Hendrix (red.). *Taalkunde en het schoolvak Nederlands*. Utrecht: Levende Talen, p. 26-29.
- Coppen, P.-A. (2011). "Grammatica is een werkwoord". In: S. Vanhooren & A. Motart (red.). *Vijftewintigste conferentie Onderwijs Nederlands*. Gent: Academia Press, p. 222-228.
- Coppen, P.-A., J. van Rijt, A. Wijnands & R. Dielemans (2019). "Vakdidactisch onderzoek naar grammaticaonderwijs in Nederland". In: *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, 135 (2), p. 85-99.
- Curcio, M. (2015). 'Kontrastive Linguistik, Sprachbewusstheit und Mehrsprachigkeit'. In: V. Gannuscio (red.). *Kontrastive Perspektiven im deutschen Sprach- und Kulturerwerb: Deutsche Sprachwissenschaft international*. Bern: Peter Lang, p. 8-35.
- Ellis, R. (2002a). "Does form-focused instruction affect the acquisition of implicit knowledge? A review of the research". In: *Studies in second language acquisition*, 24 (2), p. 223-236.
- Ellis, R. (2002b). 'The place of grammar instruction in the second/foreign language curriculum'. In: E. Hinkel & S. Fotos (red.). *New Perspectives on Grammar Teaching in Second Language Classrooms*. Abingdon, UK: Routledge, p. 14-34.
- Ellis, R. (2015). *Understanding second language acquisition*. Oxford: Oxford University Press.
- Falk, Y., C. Lindqvist & C. Bardel (2015). "The role of L1 explicit metalinguistic

- knowledge in L3 oral production at the initial state”. In: *Bilingualism: Language and cognition*, 18 (2), p. 227-235.
- Fandrych, C. (2012). ‘Ordnung und Variation in Satz und Text. Wortstellung entdecken, erkunden, erproben’. In: B. Hufeisen, C. Fandrych, P. Bimmel, R.E. Wicke & S. Schmolzer-Eibinger (red.). *Fremdsprache Deutsch*. München: Hueber Verlag, p. 5-11.
- Fasoglio, D. & M. Tammenga-Helmantel (2021). ‘Startnotitie Moderne Vreemde Talen’. Amersfoort: SLO, nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling.
- Fontich, X. (2016). “L1 Grammar Instruction and Writing: Metalinguistic Activity as a teaching and research focus”. In: *Language and Linguistics Compass*, 10 (5), p. 238-254.
- Goldstone, R.L. & U. Wilensky (2008). “Promoting transfer by grounding complex systems principles”. In: *The Journal of the Learning Sciences*, 17 (4), p. 465-516.
- Graus, J. & P.-A. Coppens (2016). “Student teacher beliefs on grammar instruction”. In: *Language Teaching Research*, 20 (5), p. 571-599.
- Havekes, H., P.-A. Coppens, J. Luttenberg & C. van Boxtel (2012). “Knowing and doing history: a conceptual framework and pedagogy for teaching historical contextualization”. In: *History Education Research Journal*, 11 (1), p. 72-93.
- Hawkins, E.W. (1999). “Foreign language study and language awareness”. In: *Language Awareness*, 8 (3/4), p. 124-142.
- Hendrix, T. & H. Hulshof (1999). “Op taalkunde afgestemd; Algemene vaardigheden en vakspecifieke leerstof in het studiehuis: het geval Nederlands”. In: *Levende Talen Magazine*, 86 (537), p. 122-131.
- Herder, A., G. van Silfhout & I. Jansen (2021). ‘Startnotitie Nederlands’. Amersfoort: SLO, nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling.
- Horst, M., J. White & P. Bell (2010). „First and second language knowledge in the language classroom”. In: *International Journal of bilingualism*, 14 (3), p. 331-349.
- Housen, A. & R. de Graaff (2009). ‘Investigating the effects and effectiveness of L2 instruction’. In: M.H. Long & C.J. Doughty (red). *The handbook of language teaching*. Hoboken, NJ: Wiley-Blackwell, p. 736-755.
- Hubers, F., T. Sneijders & H. de Hoop (2016). “How the brain processes violations of the grammatical norm: An fMRI-study”. In: *Brain and Language*, 163, p. 22-31.
- Hulshof, H. (2014). “De ‘triviale’ herkomst van het redekundig ontleden: Uit de geschiedenis van de schoolgrammatica in Nederland”. In: *Levende Talen Magazine*, 101 (7), p. 20-25.
- Hulstijn, J.H. (2005). “Theoretical and empirical issues in the study of implicit and explicit second-language learning”. In: *Studies in Second Language Acquisition*, 27

- (2), p. 129-140.
- Hulstijn, J.H. (2009). 'Vreemde talen leren over vijftig jaar'. In: R. de Graaff & D. Tuin (red.). *De toekomst van het talenonderwijs: Nodig? Anders? Beter?*. Nieuwegein: Budde Grafimedia, p. 95-102.
- James, C. & P. Garrett (red.) (1991). *Language Awareness in the Classroom*. London: Longman.
- Jarvis, S. & A. Pavlenko (2008). *Crosslinguistic influence in language and cognition*. Abingdon, UK: Routledge.
- Jones, S., D. Myhill & T.C. Bailey (2012). "Grammar for Writing? An investigation of the Effects of Contextualised grammar teaching on Students' writing". In: *Reading and Writing*, 26 (8), p. 1241-1263.
- Kielhöfer, B. (1995). 'Die Rolle der Kontrastivität beim Fremdsprachenerwerb'. In: N. Dittmar & M. Rost-Roth (red.). *Deutsch als Zweit- und Fremdsprache. Methoden und Perspektiven einer akademischen Disziplin*. Bern: Peter Lang, p. 35-53.
- Kwakernaak, E. (2020). "Ten geleide: Grammatica – terug van nooit weggeweest". In: *Levende Talen Magazine*, 107 (3), p. 4-5.
- Larsen-Freeman, D. (2018). *Techniques and Principles in Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press.
- Leenders, G. (2020). "Grammaticaal taalbewustzijn in de vakken Nederlands, Engels en Duits: Wie/wat + waar ben ik nou eigenlijk mee bezig?". In: *Levende Talen Magazine*, 107 (3), p. 14-20.
- Leenders, G., H.C.J. de Graaff & J.M. van Koppen (2019). "Verschillen de grammaticale concepten in het moedertaalonderwijs (Nederlands) en het vreemdetalenonderwijs (Duits en Engels)". In: A. Mottart & S. Vanhooren (red.). *Drieëndertigste conferentie Onderwijs Nederlands*. Gent/Dronen: Skribis, p. 336-341.
- Leenders, G., H.C.J. de Graaff & J.M. van Koppen (2021a). "Niederländisch-, Englisch- und Deutschlehrer über den Nutzen von linguistischen Konzepten im Grammatikunterricht". In: *Germanistische Mitteilungen*, 47, p. 121-167.
- Leenders, G., H.C.J. de Graaff & J.M. van Koppen (2021b). "Hoe meet je bewuste taalvaardigheid? Grammaticaal redeneren in de vakken Nederlands, Engels en Duits". In: *Pedagogische Studiën*, 98 (1), p. 67-93.
- Long, M.H. (2015). *Second language acquisition and task-based language teaching*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
- McManus, K. & E. Marsden (2017). "L1 explicit instruction can improve L2 online and offline performance". In: *Studies in Second Language Acquisition*, 39 (3), p. 459-492.
- McManus, K. & E. Marsden (2018). "Online and offline effects of L1 practice in L2

- grammar learning: A partial replication”. In: *Studies in Second Language Acquisition*, 40 (2), p. 459-475.
- McManus, K. & E. Marsden (2019a). “Using explicit instruction about L1 to reduce crosslinguistic effects in L2 grammar learning: Evidence from oral production in L2 French”. In: *The Modern Language Journal*, 103 (2), p. 459-480.
- McManus, K. & E. Marsden (2019b). “Signatures of automaticity during practice: Explicit instruction about L1 processing routines can improve L2 grammatical processing”. In: *Applied Psycholinguistics*, 40 (1), p. 205-234.
- Moseley, D., V. Baumfield, J. Elliott, S. Higgins, J. Miller, D. Newton & M. Gregson (2005). *Frameworks for thinking: A handbook for teaching and learning*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Myhill, D., S. Jones, H. Lines & A. Watson (2012). “Re-thinking grammar: The impact of embedded grammar teaching on students’ writing and students’ metalinguistic understanding”. In: *Research Papers in Education*, 27 (2), p. 151-163.
- Neijt, A., P.-A. Coppen & K. de Glopper (2015). “Bewuste taalvaardigheid als eindterm voor het schoolvak Nederlands in havo en vwo: visie en voorbeelden”. In: A. Mottart & S. Vanhooren (red.). *Negenentwintigste conferentie Onderwijs Nederlands*. Gent: Academia Press, p. 198-202.
- Norris, J.M. & L. Ortega (2000). “Effectiveness of L2 instruction: A research synthesis and quantitative meta-analysis”. In: *Language learning*, 50 (3), p. 417-528.
- Odlin, T. (2003). ‘Cross-linguistic influence’. In: C.J. Doughty & H. Michael (red.). *The Handbook of Second Language Acquisition*. Blackwell Handbooks in Linguistics. Oxford, UK: Blackwell Publishing, p. 436-486.
- Pollock, J.L. (2006). *Thinking about acting. Logical foundations for rational decision making*. Oxford: Oxford University Press.
- Ranta, L. & R. Lyster (2017). ‘Form-focused instruction’. In: P. Garrett & J.M. Cots (red.). *The Routledge handbook of language awareness*. Abingdon, UK: Routledge, p. 40-56.
- Richards, J.C. & T.S. Rodgers (2014). *Approaches and methods in language teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rijt, J. van (2016). “De meerwaarde van valentie als taalkundig concept binnen het grammaticaonderwijs: meer grip op taalkundige structuren”. In: *Levende Talen Magazine*, 103 (7), p. 6-10.
- Rijt, J. van & P.-A. Coppen (2017). “Bridging the gap between linguistic theory and L1 grammar education—experts’ views on essential linguistic concepts”. In: *Language awareness*, 26 (4), p. 360-380.

- Rijt, J. van & P.-A. Coppens (2021). “The conceptual importance of grammar: Knowledge-related rationales for grammar teaching”. In: *Pedagogical Linguistics*, 2 (2), p. 175-199.
- Rijt, J. van, P. de Swart, A. Wijnands & P.-A. Coppens (2019a). “When students tackle grammatical problems: Exploring linguistic reasoning with linguistic metaconcepts”. In: *Linguistics and Education*, 52, p. 78-88.
- Rijt, J. van, A. Wijnands & P.-A. Coppens (2019b). “Dutch teachers’ beliefs on linguistic concepts and reflective judgement in grammar teaching”. In: *L1-Educational Studies in Language and Literature*, 19 (2), p. 1-28.
- Rijt, J. van, A. Wijnands & P.-A. Coppens (2020). “How secondary school students may benefit from linguistic metaconcepts to reason about L1 grammatical problems”. In: *Language and Education*, 34 (3), p. 231-248.
- Rijt, J. van, A. Wijnands & P.-A. Coppens (2022). “Investigating Dutch teachers’ beliefs on working with linguistic metaconcepts to improve students’ L1 grammatical understanding”. In: *Research Papers in Education*, 37 (1), p. 1-29.
- Roehr, K. & G.A. Gánem-Gutiérrez (2009). “The status of metalinguistic knowledge in instructed adult L2 learning”. In: *Language Awareness*, 18 (2), p. 165-181.
- Spada, N., L. Jessop, Y. Tomita, W. Suzuki & A. Valeo (2014). “Isolated and Integrated form-focused instruction: Effects on different types of L2 knowledge”. In: *Language Teaching Research*, 18 (4), p. 453-473.
- Spada, N., P.M. Lightbown & J. White (2005). ‘The importance of form/meaning mappings in explicit form-focused instruction’. In: A. Housen & M. Pierrard (red.). *Investigations in instructed second language acquisition*. Berlin: De Gruyter, p. 199-234.
- Spada, N. & Y. Tomita (2010). “Interactions between type of instruction and type of language feature: A meta-analysis”. In: *Language learning*, 60 (2), p. 263-308.
- Stichting Leerplan Ontwikkeling (2020). ‘Redeneren. Toekomstbestendig reken/wiskundeonderwijs’. Online raadpleegbaar op: <https://www.slo.nl/thema/vakspecifieke-thema/rekenen-wiskunde/toekomstbestendig/redeneren/>.
- Svalberg, A. (2007). “Language awareness and language learning”. In: *Language Teaching*, 40 (4), p. 287-308.
- Tellier, A. & K. Roehr-Brackin (2017). ‘Raising Children’s Metalinguistic Awareness to Enhance Classroom Second Language Learning’. In: M. García Mayo (red.). *Learning Foreign Languages in Primary School: Research Insights*. Bristol, UK: Multilingual Matters, p. 22-48.
- Tolentino, L.C. & N. Tokowicz (2014). “Cross language similarity modulates effectiveness of second language grammar instruction”. In: *Language Learning*, 64 (2), p. 279-309.

- Tordoir, A. & R. Damhuis (1982). 'Grammatica en vreemdetalenonderwijs in de brugklas: een onderzoek naar de aansluiting van het moedertaal grammaticaonderwijs op het vreemdetalenonderwijs'. Amsterdam: SCO Kohnstamm.
- Tyler, A. (2012). *Cognitive linguistics and second language learning: Theoretical basics and experimental evidence*. Abingdon, UK: Routledge.
- Tyler, A. & L. Ortega (2018). *Usage-inspired L2 instruction: Researched pedagogy*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Verhoeff, R.P., A.J. Waarlo & K.T. Boersma (2008). "Systems modelling and the development of coherent understanding of cell biology". In: *International Journal of Science Education*, 30 (4), p. 543-568.
- White, J., C. Munoz & L. Collins (2007). "The His/Her challenge: Making progress in a "regular" second language program". In: *Language Awareness*, 16 (4), p. 278-299.
- Willis, J. & D. Willis (2013). *Doing task-based teaching: Oxford handbooks for language teachers*. Oxford: Oxford University Press.
- Wolf, H. (2019). "Leren ontleden: het moet en kan anders". In: A. Mottart & S. Vanhooren (red.). *Drieëndertigste conferentie Onderwijs Nederlands*. Gent/Dronen: Skribis, p. 282-284.